

---

## ZAMONAVIY O‘ZBEK NASRIDA INSON RUHIYATI VA INDIVIDUAL ONG TALQINI

Turdiyeva Yulduz, PhD  
Alfraganus universiteti o‘qituvchisi

### Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek nasrining yetakchi namunalari hisoblangan Luqmon Bo‘rixonning “Jaziramadagi odamla”r, Ulug‘bek Hamdamning “Ota”, Iqbol Mirzoning “Bonu” hamda Abdulqayum Yo‘ldoshevning “Puankare” asarlarida inson ruhiyati, individual ong va shaxs erkinligi masalalarining badiiy talqini tadqiq etiladi. Tadqiqotda psixologizm poetikasi, antropotsentrik yondashuv hamda narratologik metodlardan foydalanildi. Asarlarda jamiyat va shaxs munosabatlari, ruhiy konflikt, ichki monolog, ramziy tafakkur hamda zamonaviy inson konsepsiyasining badiiy ifodalanish xususiyatlari qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari zamonaviy o‘zbek nasri tashqi voqelik tasviridan insonning ichki dunyosini badiiy tadqiq etishga yo‘nalganligini ko‘rsatadi. Shuningdek, maqolada mazkur asarlar misolida zamonaviy nasrda psixologizm poetikasining yangi bosqichga ko‘tarilgani ilmiy jihatdan asoslanadi.

**Kalit so‘zlar:** zamonaviy o‘zbek nasri, psixologizm, individual ong, antropotsentrizm, ichki monolog, poetika, badiiy tafakkur, ruhiyat, narratologiya, qiyosiy tahlil.

Adabiyot jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan badiiy-estetik hodisa sifatida turli tarixiy bosqichlarda siyosiy, mafkuraviy va ijtimoiy omillar ta’sirida shaklan ham, mazmunan ham o‘zgarib kelgan. Har bir davr adabiyot oldiga o‘z talablarini qo‘ygan bo‘lsa-da, uning asosiy vazifasi – insonni anglash, jamiyatdagi murakkab jarayonlarni badiiy talqin qilish hamda ma’naviy qadriyatlarni ifodalashdan iborat bo‘lib qolmoqda. Shu bois ijodkorlar har qanday mafkuraviy bosim yoki ijtimoiy cheklovlar sharoitida ham adabiyotning asl

mohiyatini saqlab qolishga intilganlar.

Bugungi o'zbek nasrida ijtimoiy muammolarni bevosita tasvirlashdan ko'ra, insonning ichki olami, ruhiy kechinmalari, individual ongidagi ziddiyatlar va shaxsning ma'naviy tanlovi markaziy badiiy obyektga aylanmoqda. Psixologizmning kuchayishi, ichki monolog, ramziy obrazlar hamda falsafiy mushohadalarning keng qo'llanilishi zamonaviy nasr poetikasining muhim belgilaridan biridir. Luqmon Bo'rixonning "Jaziramadagi odamlar", Ulug'bek Hamdamning "Ota", Iqbol Mirzoning "Bonu" hamda Abdulqayum Yo'ldoshevning "Puankare" asarlari aynan shu yo'nalishdagi izlanishlarning yorqin namunalari.

Luqmon Bo'rixonning "Jaziramadagi odamlar" romani dastlab cho'llashtirish siyosati va uning ekologik oqibatlarini tasvirlovchi asar taassurotini uyg'otsa-da, mohiyatan insonning ma'naviy tanazzuli hamda shaxs erkinligining yo'qolishini yoritishga qaratilgan falsafiy-psixologik romandir.

Muallif tabiatning cho'llashuvi bilan inson ruhiyatining "cho'llashuvi" o'rtasida badiiy parallelizm yaratadi. Cho'lning asta-sekin o'z tabiiy holatiga qaytishi qishloq ahlining ma'naviy inqirozi bilan uyg'un holda tasvirlanadi. Ayniqsa, Lolaxon obrazi orqali shaxsni ijtimoiy stereotiplarga bo'ysundirishning fojeali oqibatlari ochib beriladi.

Lolaxonning jismoniy o'limidan oldin ma'naviy jihatdan "o'lishi" yozuvchi ilgari surayotgan asosiy falsafiy g'oyani ifodalaydi. Muallif inson shaxsiga zo'ravonlik qilish tabiat qonunlariga qarshi borish bilan barobar ekanini ramziy obrazlar vositasida asoslaydi.

Roman poetikasida psixologik tasvir, ramziylik va ichki dramatizm yetakchi o'rin tutadi. Muallif tayyor xulosalarni bermaydi; aksincha, o'quvchini voqealarning ichki mohiyatini mustaqil anglashga undaydi. Shu jihatdan roman zamonaviy o'zbek nasrida psixologik realizmning muhim namunalaridan biri hisoblanadi.

Ulug'bek Hamdamning "Ota" romani tashqi syujeti jihatidan urush va qatag'on yillari voqealariga murojaat qilgan bo'lsa-da, asarning ichki kompozitsiyasi inson qalbidagi eng og'riqli dard – farzandsizlik fojeasini yoritishga qaratilgan.

Yozuvchi qahramon ruhiy kechinmalarini ichki monologlar orqali ochib beradi. Natijada kitobxon voqealarni emas, balki inson qalbidagi iztirob evolyutsiyasini kuzatadi. Asarda yana bir muhim masala – jamiyatning shaxsiy fojeaga munosabati yoritiladi. Insonning og‘ir ruhiy holatidan manfaat izlovchi firibgarlar obrazi orqali muallif ma’naviy qadriyatlarning yemirilishini tanqid qiladi.

Roman yakuni ochiq kompozitsiya asosida qurilgan bo‘lib, kitobxonni inson taqdiri, ilohiy iroda va hayot falsafasi haqida mushohada yuritishga undaydi. Shu tariqa “Ota” romani individual fojea orqali umuminsoniy falsafiy xulosalarga olib boruvchi asar sifatida namoyon bo‘ladi.

Iqbol Mirzoning “Bonu” romani zamonaviy o‘zbek nasrida shakliy va uslubiy yangiliklari bilan alohida ajralib turadi. Roman “Telegram” platformasidagi yozishmalar shaklida qurilgani bilan epistolyar janrning zamonaviy ko‘rinishini yaratadi. Bonu obrazi bugungi adabiyotdagi ma’naviy barkamol shaxs konsepsiyasini ifodalaydi. Hayot davomida ko‘plab xiyonatlar, kasallik va ruhiy sinovlarga duch kelgan qahramon o‘zining insoniy fazilatlarini yo‘qotmaydi.

Asarda zamonaviy axborot makoni, virtual munosabatlar, yolg‘on identifikatsiya, internet firibgarligi kabi dolzarb muammolar ham badiiy syujet tarkibiga muvaffaqiyatli singdirilgan. Shu sababli roman nafaqat individual taqdir, balki zamonaviy jamiyatning ma’naviy-axloqiy muammolarini ham aks ettiradi.

Bonuning ruhiy barkamolligi va ezgulikka sodiqligi asarning bosh g‘oyasini tashkil etadi. Muallif insonning chinakam kuchi tashqi muvaffaqiyatda emas, balki ma’naviy poklik va sabr-toqatda ekanligini badiiy jihatdan asoslaydi.

Abdulqayum Yo‘ldoshevning “Puankare” hikoyasi zamonaviy o‘zbek nasrining falsafiy yo‘nalishdagi eng muvaffaqiyatli namunalaridan biri sanaladi.

Asarda matematikadagi mashhur Puankare gipotezasi ramziy ma’noga ega bo‘lib, insonning amalga oshmay qolgan orzulari va ro‘yobga chiqmagan salohiyatini ifodalaydi.

Qahramonning ilmiy iste’dodi jamiyatdagi stereotiplar, ijtimoiy bosim va noto‘g‘ri tanlovlar tufayli ro‘yobga chiqmaydi. Shu tariqa yozuvchi “odamlar nima deydi?” degan qarashning inson taqdiriga ko‘rsatadigan salbiy ta’sirini ochib beradi.

Asarda oilaviy munosabatlar ham alohida falsafiy mazmun kasb etadi. Muallif umr yoʻldosh tanlovining inson taqdiridagi oʻrnini psixologik asosda yoritib, notoʻgʻri tanlovning butun umr davom etuvchi fojeaga aylanishini koʻrsatadi. “Puankare” insonning oʻz imkoniyatlarini jamiyat stereotiplariga qurbon qilmasligi kerakligi haqidagi gʻoyani ilgari suruvchi falsafiy asar sifatida ahamiyatlidir.

Tahlil qilingan asarlar zamonaviy oʻzbek nasrining yangi badiiy-estetik bosqichga koʻtarilganligini yaqqol namoyon etadi. Endilikda adabiyotning diqqat markazi tashqi voqelikni tasvirlashdan koʻra, insonning ichki olami, ruhiy ziddiyatlari, individual ong va shaxsiy tanlovlarini badiiy tadqiq etishga qaratilmoqda. Bu esa zamonaviy nasrda psixologizm, ichki monolog, ramziy tafakkur va falsafiy mushohadalarning yetakchi poetik vositalarga aylanganini koʻrsatadi.

Luqmon Boʻrixon, Ulugʻbek Hamdam, Iqbol Mirzo hamda Abdulqayum Yoʻldoshev asarlarida inson va jamiyat munosabatlari yangicha estetik mezonlar asosida talqin etiladi. Mualliflar shaxs erkinligi, individual tanlov, maʼnaviy qadriyatlar, ruhiy izzat va hayot mazmuni kabi umuminsoniy masalalarni zamonaviy badiiy tafakkur vositasida ifodalashga muvaffaq boʻlganlar.

Mazkur asarlar zamonaviy oʻzbek nasrida antropotsentrik tamoyilning tobora kuchayib borayotganini tasdiqlaydi. Endilikda inson jamiyatning oddiy bir elementi emas, balki murakkab ruhiy olamga ega mustaqil shaxs sifatida talqin qilinmoqda. Shu bois bugungi nasr nafaqat badiiy tafakkurning yangi bosqichini, balki milliy adabiyotning umuminsoniy estetik qadriyatlar bilan uygʻunlashayotganini ham namoyish etadi.

Kelgusida zamonaviy oʻzbek nasrini psixologik poetika, narratologiya, gender tadqiqotlari hamda qiyosiy adabiyotshunoslik metodlari asosida oʻrganish ushbu yoʻnalishdagi ilmiy izlanishlarni yanada boyitadi. Bu esa milliy nasr taraqqiyotining yangi tendensiyalarini aniqlash va uning jahon adabiy jarayonidagi oʻrnini belgilash imkonini beradi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Karimov, N. XX asr oʻzbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 1999.

2. Qo‘chqorov, R. Badiiy ijod va mahorat. – Toshkent: Akademnashr, 2015.
3. Hamdam, U. Yangi o‘zbek adabiyoti. – Toshkent: Akademnashr, 2012.
4. Yo‘ldoshev, Q. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
5. Solijonov, Y. Hozirgi adabiy jarayon. – Toshkent: Tafakkur, 2018.
6. Bo‘rixon, L. Jaziramadagi odamlar. – Toshkent: Sharq, 2019.
7. Hamdam, U. Ota. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
8. Mirzo, I. Bonu. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022.
9. Yo‘ldoshev, A. Puankare. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2023.
10. Rasulov, A. Badiiylik – bezavol yangilik. – Toshkent: Sharq, 2007.
11. Xalliyev, A. Hozirgi o‘zbek nasri poetikasi. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
12. Turdiyeva, Y. The Phenomenon OF Artistic Style in Uzbek Literature. European Journal of Humanities and Educational Advancements, 6(12), 22-23. ISSN: 2660-5589. 2025 йил. 21 октябр No.12 <https://www.scholarzest.com>
13. IBRAGIMOVA, D. (2024). JAHON ADABIYOTIDA TARIXIY NASR JANRINING PAYDO BO‘LISHI VA TAKOMILI. «ACTA NUUZ», 1(1.5. 2), 277-279.
14. Cho‘yanovna, J. S. (2025, October). “YARADOR UMID OTLARI” DOSTONIDA IJTIMOIIY MOTIVLAR TALQINI. In Conferences (Vol. 1, No. 2, pp. 286-290).